

ANALİZ 19
RAPORLARI

TÜRKİYE'DE İLKOKULLARDA DİN EĞİTİMİNE ERİŞİM SORUNU

Recep Kaymakcan

ANALİZ RAPORLARI

İLKE ANALİZ RAPORU 19 | NİSAN 2026

İLKE Yayın No: 228

E-ISBN: 978-625-8350-11-1

DOI: <http://dx.doi.org/10.71174/anr19>

Editör: Ayhan Öz

Yayın Koordinatörü: Mehtap Nur Öksüz

Yayın Sekreteri: Ayşe Betül Güler

Tasarım: Mediha Demirden

➔ Kaymakcan, R. (2026). *Türkiye’de ilkokullarda din eğitimine erişim sorunu* (Analiz Raporu: 19/2026). İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

Bu Analiz Raporu, Eğitim Politikaları Araştırma Merkezi (EPAM) tarafından hazırlanmıştır. EPAM; Türkiye’de eğitim alanının güçlenmesini sağlamak, eğitimde eşitliğin ve adaletin sağlanmasına katkı sunacak bir birikim oluşturmak amacıyla ihtiyaç odaklı, kanıta dayalı ve kapsayıcı çalışmalar yapar.

Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/ İstanbul | +90 216 532 63 70 | epam@ilke.org.tr | ilke.org.tr

© Tüm hakları saklıdır. İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfının yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Yazıda belirtilen görüşler yazara aittir ve İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfını bağlayıcılığı yoktur.

Türkiye’de İlkokullarda Din Eğitime Erişim Sorunu

ÖZET

Türkiye’de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersinin 4. sınıftan itibaren okul programlarında yer alması ve ilk üç sınıfta böyle bir derse yer verilmemesi ilkokullarda din eğitime erişim açısından önemli bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu sınırlılığın gerekçe ve sonuçlarının sağlıklı analizi meselenin çok yönlü ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada DKAB dersinin verilmeye başlandığı sınıf düzeyine ilişkin mevcut uygulama; tarihsel, hukuki ve pedagojik boyutlarıyla incelenmiştir. Bu bağlamda, söz konusu sınırlılığın açık bir hukuki veya bilimsel gerekçeye dayanmadığı; buna ilaveten uluslararası uygulamaların ve gelişim psikolojisi bulgularının, erken çocukluk döneminde din ve ahlak eğitiminin uygun pedagojik yaklaşımlarla verilebileceğine işaret ettiği ortaya konulmuştur. Çalışmada ayrıca, ilkokulda din eğitime erişim sorununa yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, ilkokul, erken çocukluk eğitimi.

YAZAR HAKKINDA

Prof. Dr. Recep Kaymakcan

1990 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Ankara’da bir süre DKAB öğretmenliği yaptı. 1998’de YÖK bursiyeri olarak gittiği İngiltere Leeds Üniversitesinde doktorasını tamamladı. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalına öğretim üyesi olarak atandı. 2002 yılında doçent ve 2007 yılında profesör unvanını aldı. 2013 yılında KYK Genel Müdürü olarak atanan Kaymakcan daha sonra GSB Bakanlık Müşaviri oldu. 2003-2018 yılları arasında akademik Değerler Eğitimi Dergisi’nin editörlüğünü yaptı. Uluslararası Din ve Değerler Eğitimcileri Derneği üyesidir. Akademik çalışmaları; karşılaştırmalı din eğitimi, din eğitiminde program geliştirme, okullarda eğitim politikaları, değerler eğitimi, gençlik ve değerler, insan hakları ve din eğitimi, erken çocuklukta din ve ahlak eğitimi ile diyanet ve din algısı alanlarında yoğunlaşmaktadır.

Giriş

Türkiye’de Cumhuriyet dönemi boyunca din eğitimi ve öğretimi inişli çıkışlı bir seyir izlemiş olmakla birlikte gelinen aşamada özellikle nicel açıdan oldukça önemli kazanımların elde edildiğini söylemek mümkündür. Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra, 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte mektep medrese ikiliği sona erdirilmiş; eğitim, mektep çatısı altında dini ve seküler unsurların birleştirildiği bir yapı haline gelmiştir. Bu çerçevede imam hatip okulları ve ilahiyat fakültesi açılmıştır. İlkokul ve ortaokulda din dersine yer verilmiştir. Ancak tek parti döneminde Tevhid-i Tedrisat’ın amacına göre bir uygulamanın gerçekleştiği söylenemez. Zira bu dönemde uygulanan eğitim politikaları din eğitiminin kademe olarak örgün eğitimden tamamen çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır.

Ana hatlarıyla 1949’dan itibaren, örgün din eğitimi olarak ifade edilebilecek alanda gerek din derslerine gerekse imam hatip ve ilahiyatlara erişim açısından giderek artan olumlu gelişmelerin olduğu görülmektedir. İmam hatip okulları ve yüksek din öğretimi çerçevesinde kaydedilen bu olumlu ilerleme, 28 Şubat Süreci ile ciddi bir kırılma yaşamıştır. Bu süreç, önemli ölçüde olumsuz etkiler ortaya çıkarmış olmakla birlikte büyük ölçüde geride bırakılmıştır. Sonuç itibarıyla laik demokratik Türkiye’de din eğitimi, din hizmetleri ve din alanındaki akademik araştırmalar kapsamında devlet tarafından istihdam edilen toplam memur sayısı 200 bini geçmektedir. Bu personelin 143 bini Diyanet İşleri Başkanlığında, 60 binden fazlası Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde ve yaklaşık 5 bini ise yükseköğretim kurumlarında istihdam

edilmektedir. Bu tablo, son derece önemli bir kazanıma işaret etmektedir. Örgün ve yaygın din eğitimine erişim alanları giderek genişlemiş ve bu alanda ortaya çıkan engeller önemli ölçüde aşılmıştır. Geline noktada elde edilen hak ve kazanımlar, din eğitim ve öğretimi bağlamında Türkiye Yüzyılı’na devredilen önemli bir mirası ifade etmektedir. Din eğitim ve öğretimine erişim açısından bu olumlu tablonun en eksik yönü ise erken çocukluk dönemi din ve ahlak eğitimine örgün eğitim içerisinde yer verilmemesidir.

BİLGİ KUTUSU

UNICEF’e göre erken çocukluk 0-8 yaşları arasını kapsamaktadır. Bu ise pratikte yaklaşık örgün eğitimde okul öncesi ve ilkokul 1-3. sınıfları kapsamaktadır. Bu yaş grubu aynı zamanda DKAB dersinin verilmediği ve bu çalışmanın temel yaş grubu olan ilkokul 1-3 sınıflardaki yaş grubunu da içermektedir. Bu nedenle kapsayıcılık ve kısaltma adına bu raporda erken çocukluk kavramı kullanımı tercih edilecektir.

Ülkemizde erken çocukluk döneminde din ve ahlak eğitimi verilmesi meselesi yakın zamana kadar üzerinde müzakere yapılması güç konulardan biri olmuştur. Erken çocuklukta din eğitimi verilmesinin çocuğun yararına olmayacağı yönünde bazı görüşlerin bulunduğu söylenebilir. Erken dönemde çocuğa din eğitimi verilmesine yönelik itirazlar, kimi zaman ideolojik duruşla bağlantılı olmuş, kimi zaman da çocuk

gelişimi ve eğitim bilimi açısından uygun olmadığı yönündeki iddialarla ilişkilendirilmiştir (Kaymakcan, 2021b). Meselenin, ideolojik ön yargılardan uzak ve bilimsel bir çerçevede yeterli düzeyde ele alındığını söylemek ise oldukça güçtür. Bu rapor, 4 yıllık ilkokul kademesinde yalnızca son sınıfta ders çizelgesinde yer alan; 1, 2 ve 3. sınıflarda ise yer verilmeyen DKAB dersini tarihsel arka planı, eğitim politikaları, din özgürlüğü, uluslararası örnekler ve gelişim psikolojisi açısından incelemeyi ve politika geliştirme sürecine yönelik öneriler ortaya koymayı hedeflemektedir.

Okullarda Din Eğitimi Erişimine Tarihsel Bakış

Endüstri Devrimi ve modernite ile birlikte Batı dünyasında eğitime erişim süratle artmıştır. Bu süreçte eğitimin içeriğinde de dini referanslardan seküler bir çerçeveye doğru hızlı bir değişim yaşanmıştır. Modern ulus devletin ihtiyaç duyduğu insanı yetiştirmek için dini içerikten büyük oranda arındırılmış, yeni pedagoji anlayışını merkeze alan ve fen ile sosyal bilim disiplinlerine dayalı derslerden oluşan okul kavramı ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren ilkokul zorunlu hale getirilmeye başlanmıştır. Batı'da gelişen bu eğitim anlayışı Osmanlı dahil olmak üzere dünyanın farklı coğrafyalarını da etkilemeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti Batı karşısında gücünü sürdürebilmek ve modern eğitim sistemine kendini uyarlamak için özellikle 19. yüzyılda yoğun çaba sarf etmiştir. Eğitim alanında modernleşme denemeleri ilk olarak

Bu raporda DKAB dersinin başlama düzeyine ilişkin mevcut uygulama, tarihsel arka planı, eğitim politikaları, din özgürlüğü, uluslararası örnekler ve gelişim psikolojisi açısından incelenmektedir.

askeriye ve tıbbiye alanlarında başlamıştır. Sivil eğitim olarak adlandırabileceğimiz reform denemeleri ise büyük ölçüde Tanzimat Dönemi ile birlikte başlamış ve Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesine kadar devam etmiştir.

Tanzimat sonrasında, modern okul anlayışı çerçevesinde ilkokul düzeyinde değerlendirilebilecek sıbyan mektepleri yeni eğitim anlayışına göre düzenlenmiştir. Elif-ba, Kur'an ve temel ilmihal bilgileri öğretimine dayalı içerik zenginleştirilerek faydalı bilgiler, imla, coğrafya gibi dersler müfredata eklenmiştir. 1869 tarihli Maarifi Umumiye Nizamnamesi'nin müfredat içeriği ve din eğitimi ile ilgili konuları düzenleyen 6. maddesi şöyledir (Parmaksızoğlu, 1966):

Sıbyan mekteplerinin öğretim süresi 4 yıldır ve programı şöyledir: Usûl-i Cedide veçhile Elifba, Kur'ân-ı Kerîm, Tecvit, Ahlak risaleleri, İlmihal, Yazı talimi, Muhtasar Fenn-i Hesap, Muhtasar Tarih-i Osmani, Muhtasar Coğrafya, Malumat-ı Nafia risaleleri. 4 yıllık süreden sonra, hafızlığa çalışmak isteyen öğrenciler bir süre daha okulda kalabilirler. Hristiyan sıbyan mekteplerinde kendi dinleri ve Osmanlı tarihi kendi dilleri ile okutulacaktır.

Rüşdiyelerde fen, matematik ve sosyal bilimlere ait derslerin yanı sıra İlmihal, Kur'ân-ı Kerîm ve Tecvid gibi derslerin öğretim programlarında mevcut olduğu görülmektedir. İlkokul ve ortaokul seviyesindeki bu mektepler her inanç grubuna ve cinsiyete göre ayrı olarak açılmıştır. Rüşdiye mezunlarının gidebileceği bugünkü lise seviyesinde eğitim veren idadi mektepleri ihdas edilmiştir. Sultani statüsünde olan öğrencilere idadi üzerine 2 yıl süreli bir eğitim eklenecek bu kurumlardan mezun olanlar bugünkü anlamda yükseköğretim mezunu sayılmaktadır.

Her ne kadar idadi programlarında din derslerine yer verilmemiş olsa da (Zengin, 2019), bu durumun istisnaları mevcuttur. Nitekim 1873'te Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye tarafından kurulan Darüşşafakatül İslamiye bu istisnalardan biridir. Bütün öğrencilerin yatılı olduğu bu okul, yetim ve ihtiyaç sahibi yetenekli Müslüman çocuklarının eğitimi için kurulmuştur. Vakfiesinde, okulun kuruluş amacı "Osmanlı toplumunda İslam unsurunun, modern yaşamın gerektirdiği bilgilerle donatılarak gelişmesi," şeklinde tanımlanmaktadır. Darüşşafaka'yı destekleyen cemiyetin kurucuları o dönemin Gazi Ahmet Muhtar Paşa (Sadrazam), Yusuf Ziya Bey (Maliye Nazırı) vb. ileri gelen devlet adamlarıdır. Bu okul Cumhuriyet Döneminde de varlığını devam ettirerek günümüze kadar gelen Darüşşafaka Lisesi adıyla hizmet vermektedir. Diğer lise seviyesindeki okullarda din dersine yer verilmemesine rağmen bu okulda özellikle 1873-1893 arasında uygulanan müfredatta fen, matematik, sosyal bilimler ve dil derslerinin yanı sıra neredeyse bugünkü imam hatip lisesi programındaki meslek derslerine yakın dini derslere yer verilmiştir. Dini içerikli derslerin isimleri şöyledir: Kur'ân-ı Kerîm, İlmihal (Muhtasar), İlmihali Kebir, İlmî Akaid, Sarf ve Nahvi Arabi, Mantık, Usul-ü Fıkıh, Kısası Enbiya, Şurût-u Salât ve Arabi Belagat (Ince, 1992).

Sonuç olarak, Tanzimat sonrası medresenin yanında oluşan Batılı tarzdaki mektep içerisinde sıbyan mektepleri ve rüşdiyelerde din eğitimi olarak kabul edilebilecek Kur'an ve ilmihal gibi derslerin var olduğu anlaşılmaktadır. Tanzimat yıllarında hakim olan din eğitimi ve öğretimi anlayışının, özellikle çocuklara küçük yaşlarda Kur'an okuma ve ilmihal bilgilerinin öğretimine dayandığı görülmektedir. Bugünkü anlamda lise düzeyine karşılık gelen idadilerde ise ilke olarak din derslerine yer verilmediği; ancak bu uygulamanın da Darüşşafaka gibi istisnalarının olduğu da bilinmektedir. Kısacası Türkiye Cumhuriyeti öncesi Osmanlı'dan devralınan örgün genel din eğitimi mirası bize, modern mekteplerin ilkokul ve ortaokul düzeyinde bütün sınıflarda din dersine erişim imkanı olduğunu göstermektedir (Kaymakcan, 2023).

Cumhuriyet ilan edildikten sonra, eğitim sistemindeki köklü reformlara paralel olarak ilkokul programlarında da bazı değişikliklere gidilmiştir. Yeni dönemin ilk programı olan 1924 tarihli İlk Mekteplerin Müfredat Programı'nda ilkokul öğretim süresi 5 yıl olarak belirlenmiştir. 1924 programında Kur'ân-ı Kerîm ve Din dersleri 2, 3, 4 ve 5. sınıflarda haftada ikişer saat yer almıştır. Bu derslerde Kur'ân-ı Kerîm'in yüzünden okutulması, dua ve sure ezberletilmesi ve zaman kalması halinde Hz. Peygamber'in hayatının ele alınması istenmiştir. 1924'te toplanan II. Heyet-i İlmiye kararlarına göre de lise programlarının birinci devresinin 1 ve 2. senelerinde (bugünkü ortaokul 6 ve 7. sınıflar) Din Bilgisi adıyla birer saat din derslerine yer verilmiştir. Lise ikinci devre programında ise din derslerine hiçbir sınıfta yer ayrılmamıştır (Ayhan, 1999).

1926 yılında İlk Mekteplerin Müfredat Programı yeniden değiştirilmiş ve 5 yıllık ilkokullar; ilk üç yılı birinci devre, son iki yılı ikinci devre olarak eğitim vermeye başlamıştır. Yeni müfredat programında din dersi 3. sınıftan itibaren haftada birer saat olarak yer almıştır.

Din derslerinin hedefi, "çocuklarda Cenab-ı Hakka karşı şükran ve muhabbet hisleri uyandırmak, onlara İslam dinini sevdirmek ve bütün Müslümanların itikatlarındaki vahdetin faydasını bildirmek" şeklinde belirtilmiştir (Ayhan, 1999). İlkokullarda 3. sınıftan itibaren öğretimi yapılan din dersinin muhtevasında ise; cami, bugünkü Türklerin dini, Hz. Peygamber'in hayatı, Allah'a iman, İslâm dininin esasları, hayırlı insan olmak, çalışmak, tevekkül, şükür, hoşgörü, taassup, riyâ, aklın her şeyden üstün olduğu, Allah ile kul arasında vasıta olmadığı ve İslâm'a en fazla hizmet eden milletin Türkler olduğu gibi konulara yer verilmiştir. Din dersleri ortaokullardan 1927, şehir ilkokullarından 1930, köy ilkokullarından ise 1939 yılında kaldırılmıştır. Bu tarihten itibaren okullarda din öğretimi 1949 yılına kadar hiçbir kademede yer almamıştır (Ayhan, 1999).

1946'da çok partili demokratik sisteme geçişle birlikte halk, taleplerini daha açık bir şekilde dile getirme imkanı bulmuştur. Din eğitimi talepleri de bunlar arasındadır. 1949 yılında Din Bilgisi dersleri ilkokul 4 ve 5. sınıflara konulmuştur. Bu dönemde TBMM'de yapılan tartışmalara bakıldığı zaman din derslerine okullarda yer verilme gerekçelerinin dini gerekçelerden ziyade toplumsal ihtiyaçlara bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Çocukların büyüklere karşı saygı göstermemesi, komünizme karşı dinin toplumsal etkisinden yararlanma düşüncesi, dinin Türk kültürünün önemli bir unsuru olması, gençlerin vefat eden yakınlarının arkasından Kur'an okumayı bilmemesi sıralanan gerekçeler arasındadır (Şimşek, 2013). Ortaokulların 1 ve 2. sınıflarında 1956 yılında isteğe bağlı olarak din derslerine yer verilmiş, 1967-1968 öğretim yılından itibaren ise aynı uygulama, isteğe bağlılık şartı korunarak liselerin 1 ve 2. sınıflarında da hayata geçirilmiştir. Bu ders, ortaokulların ve liselerin 3. sınıfına ise 1976-1977 öğretim yılında eklenmiştir. Ayrıca

1949'dan sonra kademeli olarak öğretim programlarına girmeye başlayan seçmeli din derslerine ek olarak, 1974 yılında ilkokul 4. sınıftan lise 10. sınıfa kadar haftada bir saat zorunlu ahlak bilgisi dersi programa konulmuştur (Ayhan, 1999).

1982 öncesindeki uygulamalarda din dersinin isteğe bağlı olması zaman zaman keyfiliğe yol açmış; bazı okul idareleri bu derse gereken önemi vermemiştir. Bu ders, kimi zaman program içinde kendine yeterli yer bulamamış, kimi zaman da öğrencilerin rağbet etmediği saatlere konulmuştur. 12 Eylül 1980 askeri ihtilali sonrası oluşan askeri yönetim; uygulamada ortaya çıkan problemleri ve elde edilen kazanımları itibarıyla isteğe bağlı statüsünün din dersleri açısından faydalı olmadığı kanaatiyle önemli kararlar almıştır. Okullarda isteğe bağlı olarak yer alan din dersi ve zorunlu ahlak bilgisi derslerinin, tartışmalar sonrası birleştirilerek ilk ve orta dereceli okullarda "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" adıyla zorunlu olarak okutulması öngörülmüştür. İlk ve ortaöğretim kurumlarında bu dersin statüsü 1982 Anayasası'nın 24. maddesiyle garanti altına alınmıştır (Kaymakcan, 2006). Bu madde, günümüzde hala Din Kültürü ve Ahlak bilgisi dersinin ilk ve ortaöğretimde okutulan zorunlu dersler arasında olmasının en önemli hukuki dayanağını oluşturmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti, 1982). İlgili Anayasa maddesinde bu husus şu şekilde yer almıştır (T.C. Anayasası, 1982):

Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk eğitimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.

Zorunlu DKAB dersine ek olarak 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 25. maddesinde 11.04.2012 tarihinde yapılan değişiklikle Kur'ân-ı Kerim ve Hz.

Muhammed'in Hayatı derslerinin ortaokul ve liselerde isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulması kararlaştırılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti, 2012). Aynı yıl MEB Talim Terbiye Kurulu tarafından güncellenen haftalık ders çizelgesi seçmeli dersler listesine Temel Dini Bilgiler dersi ilave edilmiştir. Bu düzenleme ile birlikte Anayasa'nın 24. maddesindeki zorunlu DKAB dersi dışında, talep eden öğrenciler için din eğitim ve öğretimine yönelik örgün eğitim içerisine bir seçenek ilave edilmiştir.

“Din ve Değerler Alanı Seçmeli Dersler” havuzu, öğrencilerin din eğitimine yönelik taleplerine daha esnek bir şekilde karşılık verme imkanı sunarak Türkiye Yüzyılı'na aktarılan önemli bir din eğitimi mirası niteliği taşımaktadır.

Yüz yılı aşan Cumhuriyet dönemi boyunca, 1930-1950 yılları arasındaki kısıtlama dönemi hariç tutulduğunda, okullarda din dersleri öğrencilerin en geniş erişim imkanına sahip olduğu alanlardan biri olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı'dan devralınan mekteplerin farklı kademelerinde din dersi varlığını koruyup geliştirmiştir. 2017-2018 öğretim yılından itibaren, lise düzeyinde haftada bir saat olan DKAB derslerine haftada iki saat yer vermeye başlanmıştır. Ancak Osmanlı tecrübesinde ilkokul seviyesinde verilen örgün eğitimdeki din öğretiminin Cumhuriyet döneminde ihmal edildiği anlaşılmaktadır. 2012 yılında kamuoyunda “4+4+4” diye bilinen Eğitim Yasası ile birlikte Türkiye, dünyada genel eğitim içerisinde yeni bir din eğitimi ve öğretimi modelinin gelişimine öncülük yapmıştır. Model demokratik toplumdaki din eğitim ve öğretim taleplerini karşılama açısından oldukça önemlidir.

Toplumda ortak bir dini kültür oluşturmak ve mevcudun bilinmesini temin etmek amacıyla çoğulcu ve objektif DKAB dersi okul müfredatında bulunmaktadır. Yeni Eğitim Yasası ile birlikte daha fazla din eğitim ve öğretimi almak isteyen öğrencilere yönelik olarak Din ve Değerler Alanı Seçmeli Dersler havuzu oluşturulmuştur (Kaymakcan, 2023). Talep edilmesi halinde bu havuzdaki dersleri farklı din ve inançlara yönelik olarak genişletmek mümkündür. Bu yenilik Cumhuriyetin 100. yılının sonuna doğru gerçekleştirilen ve yeni Türkiye Yüzyılı'na aktarılan önemli bir din eğitimi mirasıdır. Zorunlu eğitim süreci içerisinde talep eden bir öğrenci başka bir mecraya ihtiyaç duymadan gereken din eğitim ve öğretimine erişim imkanına kavuşmuştur. Bu ise önemli bir din eğitimi kazanımıdır. Bütün bu olumlu fotoğrafın en zayıf noktasını ise ilkokulun ilk üç sınıfında karşımıza çıkan din eğitimine erişim sorunu oluşturmaktadır. İlkokulda DKAB dersine yalnızca 4. sınıfta yer verilmektedir. Din, Ahlak ve Değer alanındaki seçmeli derslere ise ortaokul ve lise düzeyinde yer verilmekte olup ilkokulda ise böyle bir seçenek bulunmamaktadır.

Din Özgürlüğü ve Okullarda Din Eğitimi

Türkiye'de laiklik tartışmaları çerçevesinde dinin devlet, eğitim, toplum ve fert hayatında yerinin ne olması gerektiği konusu zaman zaman gündeme gelmiştir. Bu tartışmaların önemli boyutlarından birini ise okullarda din eğitiminin niteliğine ve kapsamına ilişkin arayışlar oluşturmuştur. Bu konuda Türkiye oldukça zengin bir deneyime sahiptir. Yakın tarihi süreçte okullarda din derslerine hiç yer vermemek, seçmeli ders statüsünde okutmak ve zorunlu ders statüsünde programa eklemek şeklinde farklı seçenekler denenmiştir.

Cumhuriyet dönemi boyunca okullarda din öğretiminin varlığı ve mahiyeti tartışma konusu olmuş ve bu konuya dair eleştirilerin gerekçesi zaman içinde farklılaşmıştır. Geçmiş tartışmalar incelendiğinde laik bir ülkenin okullarında din dersinin varlığının laiklik, bilimsel anlayış ve Atatürkçülükle bağdaşmayacağı iddialarının ön planda olduğu görülmektedir. Günümüzde ise, Türkiye'ye yeterli düzeyde yansımaya da uluslararası düzeyde okullarda DKAB dersine yönelik tartışmaların insan hakları, din özgürlüğü, çoğulculuk gibi argümanlar üzerinden yapıldığı bilinmektedir (Kaymakcan, 2021a).

Sovyetler Birliğinin dağılmasından önceki dönemde okullarda din öğretiminin hukuki statüsü ve pedagoji anlayışının şekillenmesinde insan hakları ve çoğulculuk söylemlerinin etkin olduğu söylenemez. Daha çok din dersinin varlığının gerekçelendirilmesinde milli devlet, birlik ve beraberlik, komünizme karşı mücadelede dinden istifade edilmesi argümanları etkin olmuştur. Soğuk savaş sonrası 1990'lı yılların başlarından itibaren dünyada insan hakları ve demokrasi söyleminin hakim paradigma olması, okullarda eğitim felsefesi, pedagoji anlayışı ve içeriği üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Bu çerçevede özellikle Batı ülkelerinde ve biraz gecikmeli de olsa ülkemizde okullarda din dersinin statüsü ve mahiyeti insan haklarının din özgürlüğü ve çoğulculuk referansı bağlamında tartışılmaya başlanmıştır. Rusya dahil olmak üzere eski Doğu Bloku ülkelerinde 1990'lı yıllarda komünist dönemde okullarda okutulan bilimsel ateizm dersi yerine din derslerine yer verilmiştir. Bu değişimle birlikte öğretim programlarında din dersine yer veren ülke sayısında bir artış meydana gelmiştir (Kaymakcan, 2006).

1990'lı yıllarda akademik çevrelerde insan hakları, demokrasi ve okullarda din eğitimi ilişkisine yönelik çalışmalar özellikle 11 Eylül 2001 sonrası ayrı bir

boyut kazanmıştır. Daha önce, eleştirel bir çerçevede dahi olsa, okullarda din öğretimi konusuna mesafeli bir yaklaşım sergileyen uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri bu alana etkin bir şekilde ilgi duymaya başlamışlardır. Bu ilginin artmasında din ile güvenlik arasında kurulan ilişkinin yanında katı seküler politikaların etkinliğinin azalması da etkili olmuştur. Din eğitimi ve öğretimi insan hakları ve inanç özgürlüğü çerçevesinde bir hak olarak değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede, okullarda din öğretimi konusunda neyin kabul edilebilir neyin kabul edilemez olduğuna ilişkin uluslararası seviyede daha önce bulunmayan norm ve ilkeler oluşturulmaya başlanmıştır.

11 Eylül 2001 sonrasında okullarda din öğretimine yönelik ilginin somut sonuçlarının görüldüğü yıl ise 2007'dir. 2007'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarihinde ilk defa insan haklarına saygılı okullarda din dersinin niteliğine dair ilkeleri de içeren iki önemli karar vermiştir. Bunlardan ilki Norveç Folgero davası, ikincisi ise Türkiye Zengin davasıdır. 2014 yılında da AİHM Türkiye'deki zorunlu DKAB dersi hakkında ikinci ihlal kararı vermiştir (Kaymakcan & Hendek, 2022). Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının (AGIT) 2007'de yayınlanan *Toledo Okullarda Din ve İnançlar Hakkında Öğrenme Raporu*'nu ve Avrupa Konseyinin "Dini Farklılık ve Kültürlerarası Eğitim: Okullar İçin Referans Kitap" adlı çalışmaları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Uluslararası kuruluşların raporları ve akademik çevrelerdeki literatür incelendiğinde okullarda din öğretimi konusunda hakim düşüncüyü şöyle özetlemek mümkündür: Okullarda din öğretimine yer verilmelidir. Ancak din öğretimi; insan hakları ve demokrasi söylemi ile uyumlu olmalıdır (OSCE, 2007).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Norveç Folgero (2007), Türkiye Zengin (2007) ve Yalçın (2014) davalarıyla ilgili kararları incelendiğinde din dersine

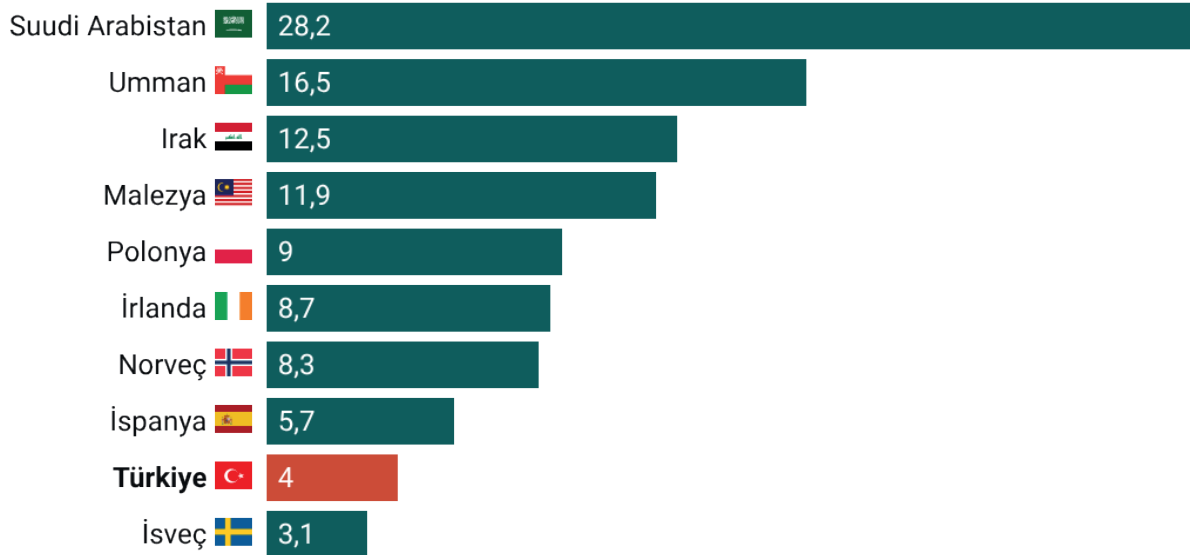

başlama yaşı ve sınıfı konusunda herhangi bir olumsuz değerlendirmenin olmadığı görülmektedir (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2007a, 2007b, 2014). Uluslararası alanda okullarda din öğretimi konusunda bilimsel bir rapor niteliği taşıyan *Toledo Okullarda Din ve İnançlar Hakkında Öğrenme Raporu*'nda da devlet okullarında din dersinin hangi kademedede verilmesi hakkında öneri ve kısıtlama içeren bir değerlendirme mevcut değildir. AİHM kararı ve AGİT raporunda okullarda din öğretimi konusunda altı çizilen husus şöyle özetlenebilir: Okullardaki tüm eğitim gibi din öğretimi öğrencilere indoktrinasyona neden olacak şekilde yapılmamalı; çoğulcu, eleştirel ve nesnel olmalıdır (OSCE, 2007).

UNESCO'nun 2002 yılında eğitim alanında gerçekleştirdiği araştırmaya cevap veren 142 ülkenin 73'ünde okullarda din dersinin olduğu görülmektedir.

Bu araştırmaya göre, okullarda din dersine yer veren ülkelerin büyük çoğunluğunun Müslüman veya Hristiyan nüfusa sahip ülkeler olması oldukça dikkat çekicidir. Buna karşılık, Budizm, Hinduizm, Şintoizm gibi dinlere mensup olanların oluşturduğu ülkelerde okullarda doğrudan din dersine yer verilmediği görülmektedir (UNESCO, 2003).

Avrupa Birliği üyesi ülkelere bakıldığında, Fransa hariç diğer bütün ülkelerde okullarda seçmeli ve zorunlu olarak müstakil bir din dersinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Avrupa ülkeleri arasında okullarda din dersine yer vermeyen 3 ülke bulunmaktadır. Bunlar; Fransa, Makedonya ve Arnavutluk'tur (Kodelja & Bassler, 2004). Almanya, İngiltere, Norveç, Belçika vb. ülkelerde ilkokul birinci sınıftan itibaren din derslerine erişimin başladığı görülmektedir (Kaymakcan, 2021a).

Grafik 1. Bazı Ülkelerde Zorunlu Eğitimin İlk 9 Yılında Din Dersine Ayrılan Zaman (% , 2002)

Kaynak: Rivard & Amadio, 2003

Dördüncü World Data on Education verilerine göre son yıllarda okul programları içerisinde din derslerine ayrılan sürede bir artış gözlenmektedir (Rivard & Amadio, 2003). Din dersine yer veren ülkelerde öğretim programı içerisinde bu derse ayrılan süre toplam müfredatın %7,7'si civarındadır. Bu araştırmada, müfredatta din dersine ayrılan süre hesaplaması yapılırken okullarda eğitimin ilk dokuz yılı esas alınmıştır. Bu çerçevede Türkiye'de okullarda din dersine ayrılan süre öğretim programının %4'ünü oluşturmaktadır. Bu ise diğer ülkelere göre Türkiye'de din dersine ayrılan vaktin az olduğunu göstermektedir. Bu tablonun oluşmasında Türkiye'de ilköğretim okullarının ilk üç yılında din derslerinin olmamasının etken olduğu söylenebilir. Din dersine okul programı içerisinde en çok vakit ayrılan ülkelerin başında Müslüman ülkeler gelmektedir (Kaymakcan, 2021a).

Türkiye'de ve dünyada okullarda din öğretimine ilişkin genel tabloyu ve yakın dönem gelişmeleri ana hatlarıyla ortaya konulduktan sonra, bu başlığın devamında erken yaşlarda din öğretimine başlanması na yönelik dile getirilen çekincelere temas edilecektir. Her şeyden önce şu ifade edilmelidir ki daha önce de vurgulandığı üzere DKAB dersi Anayasa'nın 24. maddesinde zikredilen zorunlu bir derstir. Buna ilaveten 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 12. maddesinde, "Türk milli eğitiminde laiklik esastır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır." hükmü yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti, 1983).

Yukarıda görüldüğü gibi anayasa ve kanun metinlerinin hiçbirinde dersin hangi sınıfta başlayacağı konusunda bir sınırlama yoktur. Ancak Millî Eğitim Sistemi içerisindeki uygulamaya bakıldığında fiili olarak bu derse ilkokul 4. sınıftan itibaren lise son sınıfa kadar

Almanya, İngiltere, Norveç ve Belçika gibi ülkelerde ilkokul birinci sınıftan itibaren din derslerine erişimin başladığı görülmektedir.

ders çizelgelerinde yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla ilkokul 1. sınıftan itibaren verilmesini engelleyen anayasa veya kanun maddesi söz konusu değildir. İlkokul 4. sınıftan itibaren DKAB dersi öğretimının başlatılmasının hukuki dayanağı Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan İlköğretim Kurumları (İlkokul ve Ortaokul) Haftalık Ders Çizelgesi'dir. Bu durumda şu soru akla gelmektedir: Türkiye'de okullarda din dersi neden uzun yıllardır ilkokul 4. sınıftan itibaren başlatılmakta ve daha önceki sınıflarda bu derse hangi gerekçelerle yer verilmemektedir? Bu uygulamanın tarihi, bilimsel ve sosyolojik bir temeli var mıdır?

Daha önce ifade edildiği üzere Cumhuriyetin ilk yıllarında, Tevhid-i Tedrisat sonrasında öncelikle ilkokul 2, 3, 4 ve 5. sınıflarda Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri adıyla haftada 2 saatlik bir derse yer verilmiş, daha sonra ise bu ders kademeli olarak 2 ve 3. sınıf programlarından çıkarılmıştır. 1930 yılında şehir ilkokullarının programından din dersi kaldırıldığında bu ders sadece 4 ve 5. sınıflarda okutulmaktaydı. Çok Partili döneme geçişle birlikte din derslerinin okul müfredatına dahil edilmesine yönelik tartışmalar

Din dersinin ilkokul 1. sınıftan itibaren verilmesini engelleyen herhangi bir anayasal ya da yasal düzenleme bulunmamaktadır.

olumlu sonuçlanmış ve devlet 1949 yılında ilkokullarda din dersinin seçmeli olarak 4 ve 5. sınıfta okutulmasına karar vermiştir (Keskiner, 2018). Din dersine başlangıç sınıfı dersin ilkokul programından kaldırılmadan önce uygulandığı ilk düzey olan ilkokul 4. sınıftır. Daha sonraki dönemlerde de okullarda din eğitimi ve öğretimi ile ilgili yapılan düzenlemelerde din dersinin 4. sınıftan başlatılması adeta bir içtihat haline gelmiş ve bu durum günümüze kadar uygulanmıştır. Bununla birlikte söz konusu düzenlemelerde din dersi öğretiminin neden ilkokul 4. sınıftan itibaren başlatıldığına yönelik açık bir gerekçe de bulunmamaktadır (Kaymakcan, 2021b). Aslında bu içtihat yalnızca örgün eğitimle sınırlı kalmamış, 2011 yılına kadar yaygın din eğitimi kapsamında eğitim veren yaz Kur'an kurslarında dahi ilkokul 5. sınıfı bitirmeyen öğrencilerin din eğitimi almasına izin verilmemiştir.

Türkiye'de erken yaşlarda kurumsal din eğitim ve öğretimi yapılmaması yönünde oluşan ve teamül olarak devam eden katı anlayış, 2011 yılında kanuni değişiklikle aşılmıştır. 17 Eylül 2011 tarih ve 28057 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Kanun Hükmünde Kararname'nin 15. maddesi ile 1999 yılında 633 sayılı Kanun'a ilave edilen, din eğitimine başlama yaşını kısıtlayan ve 5. sınıftan önce yaz Kur'an kursunda eğitim almayı engelleyen ek 3. madde yürürlükten kaldırılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti, 2011). Bu değişikliğin ardından Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013 yılından itibaren 4-6 Yaş Kur'an Kursu projesini de uygulamaya koymuştur (Yağcı, 2018).

MEB Şûralarında Erken Çocuklukta Din Eğitimi

Millî Eğitim Şûrası kararları, Bakanlığın eğitim politikalarının şekillenmesinde önemli fonksiyonlar icra eden tavsiye niteliğinde metinlerdir. Millî Eğitim Şûraları konuyla ilgili paydaşların bir araya geldiği en geniş katılımlı toplantılardır. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar 20 Millî Eğitim Şûrası gerçekleştirilmiştir. Şûra tutanak ve kararları incelendiği zaman erken çocuklukta din ve ahlak eğitiminin ilk defa 1996 yılında gerçekleşen 15. Millî Eğitim Şûrası'nda gündeme geldiği görülmektedir. Şûra üyelerinden dönemin Balıkesir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı olan Prof. Dr. Mustafa Özcan, Genel Kurulda İlköğretim ve Yönlendirme Komisyonu raporu görüşülürken söz alarak ilkokulun ilk üç sınıfına DKAB dersi eklenmesi yönünde bir önerge sunmuş; ancak bu öneri Genel Kurul tarafından kabul görmemiştir. Özcan'ın önerisini şu sözlerle dile getirmiştir (TTKB, 1996):

15. Millî Eğitim Şûrası'nda Prof. Dr. Mustafa Özcan'ın Konuşması (1996)

Anayasanın 24. maddesinde “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır” ifadesi bulunduğu ve hüküm, ilkokul 1. sınıftan başlayarak liselerin bütün sınıflarını kapsadığı hâlde, bu dersler ilkokul 4. sınıftan itibaren okutulmaktadır. Öte yandan bütün Batı ülkelerinde din bilgisi dersleri anaokullarından veya en geç ilkokul 1. sınıftan başlatılarak okutulmaktadır. Hatta Avrupa’daki Türk işçi çocukları da Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlatılan din kültürü kitaplarıyla bu dersleri okumaktadırlar.

Hemen bu arada takdirlerinize arz ediyorum. Bakınız çok değerli üyeler, şu elimde iki takım kitap var. Bu şu sağ elimde tuttuğum Belçika’da Brüksel Büyükelçiliğinden aldığım ve bizim Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Türk işçi çocukları için hazırlatılan kitap örnekleridir. Türkiye’de basılıp oraya gönderilmektedir. Ve bu dersler oradaki çocuklarımız tarafından ilkokul 1’den itibaren okutulmaktadır. İlkokul 1, 2, 3. sınıf kitaplarıdır. Avrupa’daki diğer işçi çocukları da aynı kitapları okumaktadırlar. İkinci bir örneğimiz, Almanya’daki işçi çocuklarımız için Türk ve Almanların işbirliğiyle hazırlanan kitaplardır. Bunlar da ilkokul 1, 2, 3, 4. sınıf kitaplarıdır. Bunları takdirlerinize arz ediyorum.

Ve diyorum ki, bugün Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı, yani bizim Bakanlığımız, kendi Bakanlığımız Avrupa’daki işçi çocuklarımıza uygun ve layık gördüğü bu dersi neden kendi ülkemizde çocuklarımıza uygun ve layık görmez de, 1. sınıftan başlatmaz? (Alkışlar) İşte Anayasa. Anayasa’nın 24. maddesi bunu emretmektedir. Çünkü, bütün ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu dersler arasında okutulur denmektedir. 4. sınıftan başlatılır dememektedir. Onun için bu konuyu takdirlerinize arz ediyorum. Ve sunacağım önergede bu konuyu açık bir şekilde ortaya koyduk bazı arkadaşlarımızın imzasıyla.

Bu şûra sonrası 2010 yılında icra edilen 18. Millî Eğitim Şûrası’nın Genel Kurul görüşmeleri esnasında Eğitim Bir Sen Başkanı Ahmet Gündoğdu tarafından ilkokulun bütün sınıflarında DKAB dersine yer verilmesine yönelik aşağıdaki önerge verilmiştir. Bu önerge de Genel Kurul tarafından kabul edilmemiştir. Önerge şöyledir (TTKB, 2011):

18. Millî Eğitim Şûrası Genel Kurul Divan Başkanlığına spor, sanat, beceri ve değerler eğitimi komisyondan şûra genel kuruluna gelen raporun değerler eğitimi bölümünün 14. maddesinin aşağıdaki şekilde değiştirilmesini arz ve teklif ederim. Teklif: Değerler eğitimi konusunda önemli işler gören din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin ilköğretim ve ortaöğretimin tüm sınıflarında çoğulcu bir anlayışla daha etkin olarak okutulmasını talep ederim.

Aynı Şûra'da Din ve Değerler Alanı Seçmeli derslerinin ortaokul ve lise programlarına eklenmesi şeklinde bir karar alınmış; din öğretimine yer verilmeyen ilkokul programları ise bunun dışında tutulmuştur. İlgili Şûra'da alınan karar şu şekildedir (TTKB, 2011):

Anayasa'nın 24. maddesinin "Din kültürü ve ahlak eğitimi-öğretimi devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitimi öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır." hükmü gereğince isteyen anne ve babaların çocuklarının ahlaki ve manevi değerlerini geliştirmelerine yardımcı olmak amacıyla seçmeli din eğitimi verilebilmesi için düzenlemeler yapılmalıdır.

2014 yılında yapılan ve ilkokulun bütün sınıflarında DKAB dersine yer verilmesine yönelik tavsiye içeren 19. Millî Eğitim Şûrası kararları son derece önemlidir. Şûra'da Din ve değerler eğitimi ile ilgili olarak:

- Öğretim programında değerler eğitime yer verilmesi
- İlkokul 1, 2 ve 3. sınıflara da Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin konulması
- İlkokul 1, 2 ve 3. sınıflar için hazırlanacak olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programlarında da çoğulcu anlayışa yer verilmesi
- Ortaokul öğretim programlarında değerler eğitime sarmallık anlayışı doğrultusunda etkin biçimde yer verilmesi
- Bilim ve Medeniyet tarihimizde öne çıkan düşünür ve bilim insanlarının çalışma ve eserlerine ilkokul, ortaokul ve lise öğretim programlarında yer verilmesi

- Liselerde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin 2 saate çıkarılması yönünde kararlara yer verilmiştir (TTKB, 2014).

Din ve değerler eğitimi bağlamında 19. Millî Eğitim Şûrası'nda alınan kararların biri hariç tamamı, sonraki yıllarda Bakanlık politikası olarak uygulamaya konulmuştur ki uygulanmayan tek tavsiye kararı ilkokul 1, 2 ve 3. sınıflara DKAB dersinin konulmasıdır. 2021 yılında gerçekleştirilen 20. Millî Eğitim Şûrası'nda ise okul öncesi programlarında din, ahlak ve değerler eğitime yer verilmesi yönünde bir karar daha alınmıştır. Bu karar, önceki şûrada ilkokulun ilk üç sınıfına DKAB dersi konulmasına ilişkin alınan kararlarla da yakından ilgilidir (TTKB, 2021). Ancak söz konusu karar da uygulamaya geçirilememiştir.

Gelişim Psikolojisi ve Erken Çocuklukta Din Eğitimi

Erken yaşlarda din eğitimi meselesi gündeme geldiğinde, üzerinde konuşulup tartışılan konuların başında bunun çocuk gelişimine uygun olup olmadığı gelmektedir. Bu bağlamda, erken dönemde kurumsal olarak verilen din eğitiminin çocuğun gelişim özellikleri açısından ne ölçüde uygun olduğunu incelemek gerekmektedir. Erken çocukluk döneminin gelişimsel açıdan çeşitli sınırlılıklar barındırdığı ve bu dönemin din eğitimi için elverişli olmadığı yönünde görüşler ortaya konulmaktadır. Türkiye'de bu alandaki itirazlar ana hatlarıyla iki yerden gelmektedir.

Birincisi, 18. yüzyıl filozofları içerisinde önemli bir yeri olan Natüralist felsefenin öncülerinden J. J. Rousseau'nun din eğitimi ile ilgili görüşlerine dayanmaktadır. Rousseau on beş yaşına kadar din eğitiminin verilmemesi gerektiği düşüncesini savunmaktadır. Çocukluk döneminde din eğitime yer verilmemesi

gerektiği yönündeki iddiası, dinin önemsiz görülmesinden ziyade, çocukların henüz kavrama yeterliliğine sahip olmadıkları bir dönemde dini içeriklerle karşılaştırılmalarının doğru yerine yanlış yerleşmesine yol açabileceği kabulüne dayanmaktadır. Rousseau, Tanrı hakkında yanlış fikir edinmek yerine hiçbir fikre sahip olmamayı tercih etmektedir. Bu yaklaşım, çocuğa doğrudan dini eğitim verilmesi yerine, onun aklını kullanarak tespit edeceği dine yönelmesini ve bu konuda serbest bırakılmasını önermektedir. Aslında Rousseau, doğa felsefesinin bir boyutu olarak geleneksel ve kurumsal din anlayışını eleştirmektedir. Bu görüşe göre hem çocuklar hem de yetişkinlerin, buldukları coğrafyada hakim olan dini çoğunlukla sorgulayıp içselleştirmeden kabul ettikleri iddia edilmektedir. Çocukların doğayla etkileşim içinde, yaşayarak ve gözlem yaparak büyümelerinin onları taklitten uzaklaştıracağı ve bilinçli yetişmelerine yardımcı olacağını söylemektedir. Bu nedenle, çocuklara her şeyi öğretmek yerine, onları yanlış bilgi ve yönlendirmelere karşı korumayı önermektedir. Sonuç olarak, Rousseau çocuğa düşünmeyi, aklını kullanmayı ve doğayı anlayabilmeyi öğrettikten sonra dinini seçme konusunda serbest bırakılmasının uygun olacağını iddia etmektedir (Bertlek, 2013).

Bu görüşler Aydınlanma Çağı'nın önemli düşünürlerinden birinin, yaşadığı dönemde özellikle kurumsal dinin istismarına tanıklık etmesinin de etkisiyle ulaştığı sonuçlardır. Kendi tarihsel ve toplumsal bağlamında bu görüşlerin farklı açılardan değerlendirilmesi mümkündür. Ancak Rousseau'nun bu düşüncelerinin erken çocukluk dönemi din eğitimi konusuyla ilgisi zayıftır. Her şeyden önce, onun din eğitiminin ergenlik sonrasına bırakılması yönündeki önerisi herhangi bir deneysel araştırmaya dayanmaktadır. Nitekim Rousseau'nun yaşadığı döneme tekabül eden 18. yüzyılda bilimsel anlamda psikoloji,

gelişim basamaklarına göre eğitim ve yaygın zorunlu eğitim gibi kavramların olmadığı bir gerçektir. Günümüzde ise ülkeden ülkeye değişmekle birlikte eğitimin büyük ölçüde lise son sınıfa kadar zorunlu olduğu, birçok eğitim faaliyetinin aileden okula devredildiği bir yapı söz konusudur. Böyle bir toplumsal düzende, çocuğun doğayı tanıyıp aklını kullanarak dinini seçmesi geçmişte olduğu gibi bugün de oldukça güç görünmektedir. Din felsefesi açısından Rousseau'nun görüşleri tartışmayı hak eden fikirler olsa da bugün insanlar büyük oranda ailelerinin benimsediği din ve/veya mezhebi kabul etmektedirler. Kurumsal din eğitimi politikaları da büyük ölçüde bu sosyolojik gerçeklikten hareketle şekillenmektedir. Sonuç olarak, Rousseau'nun yaklaşımı meseleyi felsefi çerçevede ele almakta olup, gelişim teorileri açısından bu görüşleri destekleyecek bilimsel bir veri söz konusu değildir.

İkincisi ise gelişim psikolojisi, özellikle de bilişsel gelişim psikolojisi kapsamında yapılan deneysel araştırma sonuçlarına referansla erken yaşların din ve ahlak eğitimi için elverişli olmadığı düşüncesidir. Bu düşüncenin gerekçelerini, nasıl şekillendiğini ve mevcut durumun neye işaret ettiğini incelemek yerinde olacaktır.

20. yüzyılın ortalarından itibaren insanların hangi yaş döneminde neyi öğrenebileceklerini gelişim evrelerine ayırarak deneysel verilerle destekleyen bilişsel teorilerin sonuçları eğitim uygulamalarının bütün alanlarında oldukça etkin olmuştur. Bu teoriler içinde en bilineni ise Piaget'ye aittir. Piaget'in bilişsel gelişim teorisindeki metodunu din eğitimi alanına uyarlayan araştırmalar yapılmıştır. Bu çerçevede günümüzde de din eğitimi alanında etkisini gösteren dini düşüncenin gelişmesine yönelik 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen iki çalışmadan bahsetmek mümkündür. Bu çalışmalar, David Elkind ve Ronald Goldman tarafından

ortaya konmuştur. Piaget'nin bilişsel düşünce gelişim teorisini din eğitimine uyarlayan bu araştırmacılar genel zihni gelişim ile benzer şekilde dini düşünce gelişimini de evrelere ayırmaktadırlar. Çocuktaki Tanrı tasavvurundan yola çıkarak deneysel araştırmasını yapan Elkind dini düşüncenin birbirini takip eden dört aşamadan oluştuğunu söylemektedir.

Bu aşamalar:

- Korunma arayışı (0-2 yaş arası)
- Temsil arayışı (2-7 yaş arası)
- İlişki arayışı (7-12 yaş arası)
- İdrak arayışı (12 yaş ve üzeri)

Goldman ise çocuklardaki dini gelişimi tespit amacıyla İncil'den hikayeleri kullanmıştır. Ona göre dini düşüncenin gelişim evreleri şöyledir (Yılmaz, 2023):

- Sezgisel dini düşünce (0-7 yaş arası)
- Birinci geçiş aşaması (Mantıksal açıklama yapmaya çalışır)
- Somut dini düşünce (7-13 yaş arası)
- İkinci geçiş aşaması (Dini kavramlarla ilgili soyut düşünmeye çalışır)
- Soyut dini düşünce evresi (13+ yaş)

Yukarıda zikredilen çalışmaların din eğitimine ana tesiri çocuklara öğretilecek konular ve yaklaşımlar konusunda sınırlamalar getirmiş olmasıdır. Soyut unsurlar içeren ve bilimsel olarak açıklanması mümkün olmayan mucize vb. konuları barındıran dini hikâyeler, erken yaştaki çocuklar tarafından somut bir şekilde yorumlanacaktır. Bu ise çocukların ilerleyen gelişim evrelerinde öğrendiklerini yeniden gözden geçirmeyi engelleme riski taşımaktadır. Bu veriler ışığında erken çocuklukta Goldman kutsal kitap merkezli din eğitimi

yerine tematik merkezli sekülerden dini olana giden bir yaklaşımla dinin öğretilmesini önermektedir. Burada şu hususun bilinmesinde fayda vardır. Goldman, soyut dini düşünce evresi olan on üç yaşına kadar çocuklara din eğitimi verilmemesi gerektiği sonucuna ulaşmaz. Aksine, erken çocukluk, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde din eğitiminin bilişsel gelişimle uyumlu olarak nasıl bir metodoloji ile verilmesi gerektiğini tartışır. Sonuç olarak, bilişsel gelişim teorisinin kurucusu Piaget'nin dini düşünce gelişimi konusunda bir çalışması ve önerisi bulunmamaktadır. Onun teorisinden yola çıkılarak dini düşünce gelişimine yönelik yapılan araştırmaların verileri, erken yaşlarda din gibi soyut kavramların öğretilmesinde dikkatli olunmasını ve çocukların gelişimiyle uyumlu bir pedagoji anlayışı ve içerikle verilmesi gerektiğini önermektedir (Oruç, 2010).

Piagetçi bilişsel gelişim teorileri sonrası Neo-Piagetçi ve Post-Piagetçi bilişsel gelişim teorilerinden esinlenerek dini ve ahlaki düşünce gelişimine yönelik araştırmalar yapılmıştır. Ancak yukarıda zikredilen teorilerin dünyadaki din ve ahlak eğitimi uygulamalarına etkisinin sınırlı olduğu görülmüştür (Gottlieb, 2006).

Bilimsel araştırmalar ve çevremizde yaptığımız gözlemler bize ailelerin dini mensubiyeti ne olursa olsun insanların erken çocukluk döneminden itibaren dini kavramlar hakkında konuştukları, fikir yürüttükleri ve sorular sorduklarını göstermektedir. Çocuklar bir sosyal çevrede yaşamakta ve aile, akran grubu, sosyal medya gibi faktörlerden etkilenmektedir. Örneğin, okul öncesi dönemdeki bir çocuk anaokulunda veya ilkokulda dini bir kavramla ilgili bir soru sorduğunda öğretmenin ne yapması gerekir? Cevap vermeden çocuğun soyut işlemler dönemini beklemesini önermesi mi, yoksa ailesinin bu soruya cevap vermesini tavsiye etmesi mi daha isabetli olacaktır? Çocukların

her alanda olduğu gibi dini konulara yönelik meraklarının yüksek olduğu dönemde, bu alana ilişkin soruların cevapsız bırakılması pedagojik ve gelişimsel açıdan ne derece uygundur? Sorulara cevap verilmesinin aileye bırakılması mümkünse de bu bilimsel açıdan okul öncesi veya sınıf öğretmenin cevap vermesinden daha isabetli bir tercih midir? Sonuçta, okul öncesi öğretmeni erken çocuklukta gelişim ve eğitim konusunda eğitim almış profesyonel bir rehberdir. Onun gelişim psikolojisi ile uyumlu bir şekilde veremeyeceği dini sorunun cevabını daha isabetli verecek kaç aile vardır? Eğitim kurumlarının soyut işlemler dönemine kadar çocuklara yönelik din eğitimi ile hiç ilgilenmemesi her ailenin karşılayabileceği ve çocuğun yararına uygun bir seçenek midir? Bu soruları çoğaltmak mümkündür.

Dini düşünce alanında son 50 yılda yapılan bilimsel araştırmaların meta analizini ve bunların din eğitimi pratiğine etkisini inceleyen Gottlieb şu soruyu sormaktadır: Okullarda verilen de dahil olmak üzere din eğitiminin amacı nedir? Yazarın ilgili literatürden derlediği cevaplar şunlardır: Din hakkında bilgi vermek, dinin gereklerini yerine getirmesine destek olmak, dini ritüelleri yerine getirecek yeterliliği sağlamak, dini deneyim ve heyecanı canlı tutmak. Din eğitiminin akademik olarak en az dikkat çeken amacının dini düşüncüyü geliştirmek olduğunu ifade etmektedir. Ardından “Dini inanç ve uygulama yalnızca vücut ve kalple mi ilgilidir? Bunun zihinsel bir yönü yok mudur?” sorusunu sormaktadır. Bu noktada merkezi odak olmaksızın dini düşüncüyü geliştirmenin de din eğitimi amaçları arasında olduğunu savunmaktadır (Gottlieb, 2006).

İngiltere’de seküler okullar için çoğulcu erken çocukluk din eğitimi modeli olarak geliştirilen *Gift to child* yaklaşımında din eğitimine başlama dönemi konusunda konuya farklı açıdan bakılmaktadır. Bu

yaklaşım çocukların soyut işlemler dönemine ulaşmadan dini kavramları anlamayacakları düşüncesinin bir ön yargı olduğunu iddia etmektedir. Çocukları dini kavramları anlamayan bireyler olarak değil kendi teolojilerini oluşturacak bireyler olarak görmektedir (Oruç, 2013). Bu yaklaşımın teorisi oluşturulurken din fenomenolojisinin önemli isimlerinden biri olan Rudolf Otto’nun *The Idea of the Holy* (Kutsala Dair) adlı eserindeki numen kavramından yararlanılmıştır. Otto, kutsallığın ister rasyonel isterse irrasyonel olsun kompleks bir şekilde insanda *a priori* olarak bulunduğunu iddia eder. Ona göre herkes aynı düzeyde olmasa da insan, doğuştan zihinsel tahayyülünün en derin yapısından gelen dini bir bilinç ve farkındalığa sahiptir. Bu sebeple insanda doğuştan var olan bu farkındalığın uyandırılması gerekir. Otto’ya göre bu bilinç insana doğadan gelmez, doğa aracılığıyla ortaya çıkar. İnsanın doğuştan dini bilince yatkın olmadığını iddia etmek dinler tarihi alanında yapılan çalışmaları görmemezlikten gelmektir. Ona göre *a priori* kategorisinde insanın doğuştan eğilimli olduğu dini bilinç fenomeni davranışlar, değerler, inançlar ve tutumlar yoluyla ifade edilmektedir. Diğer bir ifade ile Otto’nun bu yaklaşımına göre doğuştan dini bilinç çocukta vardır. Din eğitimi ise çocukların fitratında olan bu yeteneğin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Çocukta din eğitimine başlama evresi konusunda bu felsefi yaklaşım gelişim psikolojisinden farklı bir bakış açısı önermektedir (Otto, 2014).

Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi Konusunda Tecrübe ve Araştırma Eksikliği

Erken çocuklukta din eğitime yönelik itirazlardan biri de Türkiye’de bu alanda gerekli akademik birikimin oluşmadığı ve bu eğitimi verecek yeterlikte öğretmen bulmanın zor olduğuna yöneliktir. Aslında bu iddiaların doğruluk payı olmakla birlikte eksiktir. Türkiye’de okul öncesi öğretmenliği, sınıf öğretmenliği ve ilahiyat programlarında erken çocuklukta din eğitimi farklı boyutlarıyla inceleyen çalışmalar son derece sınırlıdır. Eğitim uygulamalı bir sosyal bilimdir. Psikoloji, sosyoloji, tarih, ilahiyat gibi alanlardan aldığı teori, yaklaşım ve bulguları eğitim bilimi, farklı alanlarda uygulanacak şekilde düzenlemektedir. Bu nedenle bir ülkede erken çocukluk din eğitimi örgün eğitim içerisinde yoksa bu sahada akademik birikimin de olmaması anlaşılabilir bir durumdur. Böyle bir durumda akademisyenlerin din eğitimi alanında okul öncesi program hazırlama, yaklaşım geliştirme, öğretici yeterliliklerini inceleme, materyal üretme gibi konularda bilimsel çalışma yapma imkanı olmayacaktır. Nitekim bu konular eğitimin doğrudan uygulama boyutu

Türkiye’de erken çocuklukta din eğitiminin sistem içinde yer almaması ve uygulamaların test edilebileceği bir okul ortamının bulunmaması, bu alanda program geliştirme, yöntem oluşturma ve öğretici yeterliliklerini incelemeye yönelik akademik çalışmaların sınırlı kalmasına yol açmaktadır.

ile ilgilidir. Erken çocuklukta din eğitimi olmadığı takdirde, bir akademisyenin bu konuda program ve yaklaşım geliştirmesini beklemek anlamsız olacaktır. Üstelik teorik olarak geliştirse bile bunların ne düzeyde geçerli ve etkin olduğunu belirlemek için bir ülkede bunları test edebileceği bir okul ortamının olması gerekir. Diğer bir ifade ile erken çocuklukta din eğitimi sistem içerisinde olmadığı için bu alanda yeterli akademik birikim oluşmamıştır.

Türkiye’de erken çocukluk döneminde din eğitimi konusundaki literatür analizi, yurtdışındaki erken çocukluk din eğitimi örnekleri, İslam dininin çocuğa bakışı ve ailede din eğitimi konusunda akademik çalışmaların varlığını göstermektedir. 2013 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 4-6 Yaş Kur’an Kursu projesinin hayata geçirilmesi ile birlikte bu erken çocukluk dönemi din eğitimi programını, öğretici yeterliliğini, pratikteki sorunları vb. inceleyen onlarca lisansüstü tez yapılmış ve bilimsel makaleler yazılmıştır. Bu kurslara yönelik öğretim programları, uygulama verileri ve akademik çalışmalar göz önünde bulundurularak 2018 ve 2022 tarihlerinde iki defa güncellenmiştir. Bu deneyim, bilimsel çalışmaların nicelik ve nitelik olarak artması için her şeyden önce uygulamanın mevcut olmasının temel koşul olduğunu göstermektedir. Özetle, örgün eğitimde erken çocuklukta din öğretimine yer verildiği takdirde bu alanın farklı boyutlarında akademik çalışmaların sayısının ve niteliğinin artacağı söylenebilir. Üstelik başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde erken çocuklukta din ve ahlak eğitime yer verilmektedir (Aslan, 2020). Bilimsel açıdan onların tecrübelerinden istifade etmemiz mümkün ve faydalı olsa da bu alanda kendi ürettiğimiz tecrübeyi esas alarak geliştirme ve iyileştirme çalışmaları yapmamız daha anlamlı olacaktır.

Erken çocukluk dönemi din eğitimi konusunda dünyada oluşan ortak tecrübe ve birikimi öne çıkan literatür dikkate alındığında dört yaklaşım üzerinden ele almak mümkündür:

- Montessori
- Waldorf
- Reggio Emilia
- High Scope

Bu yaklaşımlar incelendiğinde din ve ahlak eğitimi açısından şu sonuca ulaşmak mümkündür: Montessori ve Waldorf yaklaşımları çocukların genel eğitimine yönelik tasavvur, uygulama ve metodun yanı sıra din eğitiminin bu yaş grubuna nasıl verileceğine yönelik öneri ve yaklaşımları da kapsamaktadır.

Maria Montessori tarafından geliştirilen okul öncesi yaklaşım seküler veya dini okullarda okutulan bir modeli içermektedir. Bu yaklaşımı okul öncesi eğitim kurumlarında uygulamak isteyenler için kurucusu Montessori ve ölümünden sonra onun takipçileri tarafından din eğitimi modeli geliştirilmiştir. Montessori Katolik dini geleneğinden gelen biri olarak "Çocukların Kilisesi" adını taşıyan okul öncesi din eğitimi yaklaşımını geliştirmiştir. 1930'larda geliştirdiği din eğitimi yaklaşımında temel vurgularından birisi din ile bilim arasında ilişki kurulmasına yöneliktir. Örneğin, kendisi İncil ayetleriyle deney ve gözlem yoluyla elde edilen veriler arasında ilişki kurulmasını önermektedir. İdeal öğretmeni ise; "bilimin ruhunun özverisiyle İsa'nın havarisinin sevgisini birleştiren kişi" olarak tanımlamaktadır. 1952'de Montessori'nin ölümünden sonra onun yorumcularından Sofia Cavaletti Hz. İsa'nın Öğretileri (*Catechesis of Good Shepherd*) adlı din eğitimi yaklaşımını geliştirmiştir. Bu yaklaşım, Montessori'nin kilise merkezli yaklaşımının pedagoji ve içerik olarak zenginleştirilmiş şeklindedir. Bu ekolün diğer

Montessori ve Waldorf yaklaşımları çocukların genel eğitimine yönelik tasavvur, uygulama ve metodun yanı sıra din eğitiminin bu yaş grubuna nasıl verileceğine yönelik öneri ve yaklaşımları da kapsamaktadır.

bir yorumcusu olan Jerome Berryman tarafından günümüz erken çocukluk din eğitiminin etkin yaklaşımlarından biri olan İlahi Oyun (*Godly Play*) modeli geliştirilmiştir. Bu yaklaşım din diline ayrı bir önem vermekte ve hayal gücünün gelişimi ile din arasında ilişki kurulmasını savunmaktadır (Hendek, 2023).

Okul öncesi eğitim yaklaşımlarından bir diğeri olan Waldorf yaklaşımı 1919 yılında Rudolf Steiner tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, uygulamak isteyen okullar için bir din ve ahlak eğitimi modeli önermektedir. Steiner, din ve ahlak eğitimi bir bütün olarak ele almaktadır. Din bilgisinin din olmadığını söyleyen Steiner esas olanın ahlaki ve dini duyguların doğru bir şekilde duygu dünyasında yaşanması olduğunu ifade etmektedir. Eğitimde hayal gücünün gelişimine ve hikayeler yoluyla din eğitimine vurgu yapmaktadır. Ayrıca kendisi 1920'li yıllarda veliler tarafından tercih edilmediği için uzun süre uygulanmasa bile bugün devlet okullarında istifade edilmesi mümkün olan ve farklı din ile mezheplerin din derslerinde birlikte öğretilmesini esas alan okul öncesi çoğulcu din eğitimi modelini de geliştirmiştir (Altıntaş, 2023).

İngiltere'de ise 1987-1993 arası iki araştırma projesi sonucuna göre Birmingham Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyeleri tarafından *Gift to Child* adı verilen ve 3-11 yaş arası çocukları kapsayan bir din eğitimi yaklaşımı geliştirilmiştir. Devlet okullarında rahat bir şekilde uygulanabilecek çoğulcu bir anlayışla

Erken çocuklukta din ve ahlak eğitimine ilişkin uluslararası birikimden yararlanarak ve yerel ihtiyaçları dikkate alarak Türkiye'ye özgü nitelikli bir model geliştirmek mümkündür.

hazırlanan bu yaklaşım tematik bir din eğitimi öngörmektedir. Bu çerçevede; Yahudilik, Hristiyanlık, İslam, Hinduizm ve Sihizm dinlerinden belirli temalar seçilerek bunların çocuklara nasıl etkin bir şekilde öğretilceğini ortaya koymaktadır. *Gift to Child* bu konuların sınıf ortamında nasıl uygulanacağını gösteren kılavuz ve seçilen konularla ilgili geliştirilmiş ders materyallerini de içermektedir (Oruç, 2013).

Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Müslümanların kurduğu İqra Vakfı tarafından 1993 yılında İqra Okul Öncesi İslam Eğitimi Programı geliştirilmiştir. Bu anlayışın felsefesini klasik medrese eğitimi ile modern eğitimi sentezlemeye çalışan bütüncü eğitim programı oluşturmaktadır. Günümüzde bu program Avrupa, ABD ve Güney Asya'daki birçok İslam okulunda uygulanmaktadır (Uzun, 2023).

Sonuç olarak, yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi Türkiye'de yeni olsa da dünyada erken çocuklukta din ve ahlak eğitimine yönelik zengin bir tecrübe ve birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Bunlara alternatif örnekler ilave etmek de mümkündür. Türkiye'de erken çocuklukta din eğitimi yaklaşımları ve programı geliştirirken bu örneklerden istifade edilerek; bunun yanı sıra halkımızın konuyla ilgili istekleri ve alanda oluşan bilimsel birikim de dikkate alınarak nitelikli bir model geliştirmek mümkündür.

Erken çocukluk dönemi din eğitimi konusunda Türkiye'nin en önemli kurumsal tecrübesi Diyanet İşleri

Başkanlığı tarafından 2013 yılından itibaren uygulamaya konan 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu projesidir. 2011 yılında yaygın eğitimde din eğitimine başlama yaşı olarak ilkokulu bitirme şartı kaldırıldıktan sonra Diyanet İşleri Başkanlığı okul öncesi din eğitimi tarihinde ilk olan bu projeyi başlatmıştır. Yetişkinlere yönelik Kur'an Kursu programına katılanların %90'a yakını kadınlar oluşturmaktadır. Annelerin kursa rahat devamını sağlamak için okul öncesi yaş grubundaki çocuklarına hizmet vermek amacıyla 2013 yılında 10 ilde pilot uygulama olarak 4-6 Yaş Kur'an Kursu açılmıştır. 2013-2014 öğretim yılında 4.743 olan öğrenci sayısı bir sonraki yıl 15.265'e ulaşmıştır. Kur'an kursuna giden annelerin çocukları dışında da okul öncesi Kur'an kurslarına olan ilgi artarak devam etmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin her yerinde yaygın olarak bu kurslar açılmaya başlanmıştır. 2019 yılında bu kurslara devam edenlerin sayısı 151.084'e ulaşmıştır. Bu rakam Millî Eğitim Bakanlığı istatistiklerine göre devlet ve özel sektör tarafından işletilen okul öncesi eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin oranı yaklaşık olarak %10'a tekabül etmektedir (Kaymakcan, 2022). 6 yıl gibi kısa bir sürede 4-6 Yaş Kur'an kurslarına devam eden öğrencilerde gözlenen bu hızlı artış halkımızın erken çocukluk dönemi din eğitimine gösterdiği yönelimin en somut ifadesidir.

İlkokulda DKAB Dersini Kim Öğretecek?

Mevcut uygulamada ilkokul 4. sınıfta DKAB dersi bulunmaktadır. İlkokulun bütün sınıflarında DKAB dersine yer verilmesi durumunda bu dersin kim tarafından verileceği, öğretim programı ve ders materyallerinin hazırlanması gündeme gelecektir. Bu çerçevede ilk olarak 4. sınıfta okutulan DKAB dersinin kim tarafından verileceğini içeren mevzuatı analiz etmek faydalı olacaktır.

26.07.2014 tarihli ve 29072 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin (MEB, 2014) "Öğretmen" başlıklı 43. maddesinin 3. fıkrasında 16.06.2016 tarihinde yapılan değişiklikle birlikte ilkokul 4. sınıf müfredatında bulunan DKAB dersinin kimler tarafından okutulacağını içeren düzenleme şöyledir:

(3) (Değişik: RG-16/6/2016-29744) İlkokullarda bütün derslerin sınıf öğretmenlerince okutulması esastır. Ancak Yabancı Dil ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri okulun kadrolu alan öğretmenlerince okutulur. Okulda kadrolu alan öğretmeni bulunmaması durumunda; bu dersler aynı eğitim bölgesinde, yoksa diğer eğitim bölgelerindeki kadrolu alan öğretmenlerince okutulur. İhtiyacın kadrolu alan öğretmenlerince karşılanamaması durumunda, bu dersleri okutmak üzere, mezun olduğu yükseköğretim programı itibarıyla atamaya esas olan alana öğretmen olarak atanabilme şartlarını taşıyanlar ek ders karşılığı görevlendirilebilir. Bu şekilde de ihtiyacın karşılanamaması durumunda bu dersler yükseköğrenimlerini söz konusu alanlarda yapan sınıf öğretmenleri veya sınıf öğretmeni olup bu alanda hizmet içi eğitim sertifikası almış öğretmenler tarafından ders değişimi yolu ile de okutulabilir. Bunun da mümkün olmadığı durumlarda bu dersler sınıf öğretmenince okutulur.

(4) İlkokullarda Yabancı Dil ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri, alan öğretmenlerince okutulduğunda sınıf öğretmenleri bu ders saatlerinde yönetimce verilen eğitim ve öğretim görevlerini yapar.

Söz konusu Yönetmelik ile ilkokulda DKAB dersinin branş öğretmenleri tarafından okutulmasının esas olduğu; bu mümkün olmuyorsa ilgili branş için atama niteliğine sahip bir başka branş öğretmeniyle bu ihtiyacın karşılanacağı; bu da mümkün olmuyorsa ilgili branşta hizmet içi eğitim sertifikasına sahip olanlar öncelikli olmak üzere bu dersin sınıf öğretmenleri

tarafından okutulacağı hükme bağlanmıştır. Ayrıca dersin branş öğretmenleri tarafından okutulması durumunda sınıf öğretmenlerinin yönetimce verilen eğitim-öğretim görevlerini yapacakları ve bir ek ders kaybına uğramayacakları şeklinde bir güvence de sunulmuştur.

2016 yılında güncellenen bu haliyle yönetmelik ilkokulda DKAB dersinin kim tarafından öğretilmesine yönelik oldukça kapsamlı bir düzenlemedir. Bu nedenle ilkokul 1. sınıftan itibaren DKAB dersi yukarıda halen geçerli olan bu yönetmelik hükümleri bir değişikliğe gerek olmaksızın uygulanabilir.

Bu kapsamda ilkokulun bütün sınıflarında DKAB dersi branş öğretmenleri tarafından okutulduğu takdirde yeni DKAB öğretmen atamasına ihtiyaç duyulacaktır. Ayrıca DKAB öğretmeni yetiştiren İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi ve Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği programlarında değişikliğe gereksinim duyulacaktır.

Sonuç

Bu rapor, Türk eğitim sistemi içerisinde anayasal statüsü olan ve ilkokul 4. sınıftan lise son sınıfa kadar zorunlu ders olarak haftada iki kredi şeklinde okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin ilkokulun bütün sınıflarında okutulmasının imkanını farklı açılardan analiz eden bir çalışmadır. Aslında doğal olan ilkokulun bütün sınıflarında bu dersin verilmesidir. Şayet mevcut uygulamada daha alt sınıflarda derse yer verilmiyorsa, bunun gerekçelerinin bilimsel ve siyasi açılardan ortaya konulması gerekir. Literatür incelemesi, bu konuda kayda değer açık bir gerekçenin öne sürülemediğini göstermektedir. Bununla birlikte, konuyla ilgili bazı çevrelerin, yüksek sesle ifade edilmeyen ancak şu ana kadar etkili olan olumsuz tutumlarının olduğu gözlenmektedir. Bu çerçevede raporda ulaşılan sonuçların bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

BİLGİ KUTUSU

Gelişim psikolojisinin temel ilkelerinden biri olan gelişimde bütünlük ilkesi, erken çocukluk eğitiminde dil, sosyal, duygusal, fiziksel, bilişsel, dini ve ahlaki gelişim alanlarıyla birlikte dengeli ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmektedir.

Tarihsel açıdan Osmanlı'da Tanzimat sonrası oluşan ve modern sıbyan veya ibtidai mektebi diye adlandırılan ilk kademe eğitim kurumlarının bütün sınıflarında din eğitimi derslerine yer verildiği açıktır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkokullarda din dersine 2. sınıftan itibaren programda yer verildiği anlaşılmaktadır. Cumhuriyet döneminde 1930-1950 yılları arasında okullarda din dersine hemen hiçbir kademede yer verilmemiştir. 1949 yılında ise din dersine isteğe bağlı statüde ilkokul 4 ve 5. sınıflardan itibaren yer verilmeye başlanmıştır. Günümüze kadar bu uygulama esas alınmış ve ilkokulun ilk üç sınıfında din dersine yer verilmemiştir.

Halbuki DKAB dersi anayasal dayanağı olan bir dersi ve Anayasa'nın 24. maddesi bu dersin, bir kademe ve sınıf ayrımı yapmaksızın, ilk ve ortaöğretimin tümünde okutulmasını emretmektedir. Ayrıca 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 12. maddesi de aynı hükümleri içermektedir. Yasa koyucunun amacı ilkokulun ilk üç sınıfında DKAB dersinin verilmesi olsaydı, bunun ilgili düzenlemede açık biçimde ifade edilmesi beklenirdi.

Dünyada kayda değer sayıda ülkede devlet okullarında din dersine zorunlu, seçmeli veya isteğe bağlı bir şekilde yer verilmektedir. Bu ülkelerin büyük bir kısmı Hristiyan veya Müslüman nüfusun çoğunlukta

olduğu ülkelerdir. Avrupa ülkelerinin birkaçı hariç tamamına yakınında devlet okullarında din dersleri okul müfredatında kendine yer bulmaktadır. Bu ülkelerin büyük çoğunluğunda ise ilkokulda ilk sınıflardan itibaren din dersi başlamaktadır. Örneğin; İngiltere, Almanya, Avusturya, Norveç bu ülkelerdendir. Uluslararası hukuk açısından AIHM'nin başta Türkiye ve Norveç kararları olmak üzere vermiş olduğu kararlar okullarda din eğitim ve öğretimine başlama yaşı konusunda bir sınırlama getirmemektedir. Ayrıca okullarda din öğretimi konusunda en kapsamlı uluslararası metin olarak kabul edilen ve AGİT tarafından çıkartılan *Toledo Okullarda Din ve İnançlar Hakkında Öğrenme Raporu*'nda da okullarda din dersine başlama yaşı konusunda olumsuz bir değerlendirme bulunmamaktadır. Konuyla ilgili uluslararası yaklaşımın okullarda din dersinin çoğulcu, bilimsel ve objektif bir usulle verilmesi yönünde olduğu ifade edilebilir.

Gelişim psikolojisi açısından ise erken çocuklukta din ve ahlak eğitiminin çocuğun yararına olmadığına yönelik kayda değer ampirik bir veri bulunmamaktadır. Tam aksine böyle bir eğitimin, farklı gelişim basamakları göz önüne alınarak verilmesi koşuluyla, çocuğun yararına olacağı ifade edilmektedir. Gelişim psikolojisinin temel ilkelerinden biri olan "gelişimde bütünlük" ilkesi de erken çocukluk döneminde din eğitiminin gerekliliğine işaret etmektedir. Zira gelişim bir bütündür ve dil, sosyal, duygusal, fiziksel, bilişsel, dini ve ahlaki gelişim alanları bu bütünlük içinde ele alınmalıdır. İdeal bir erken çocukluk eğitimi gelişimin bütün alanlarını kapsamlı ve bütüncül bir insan yetiştirme hedefine sahip olmalıdır. Fakat ülkemizde örgün eğitim kurumlarında ilkokul dördüncü sınıfa kadar herhangi bir din eğitimi verilmediği için çocukların dini konulara ilgilerinin en yüksek olduğu dönemler ihmal edilmektedir. Bu durum çocukların bütüncül gelişimini sekteye uğratmaktadır. Halbuki rapor metninde

detaylı olarak açıklandığı gibi erken çocuklukta din ve ahlak eğitimine yönelik dünyada denenmiş seküler ve teolojik birçok modelin olduğu görülmektedir. Türkiye’de okullarda erken çocukluk döneminde din ve ahlak eğitimine müfredatta yer verildiği takdirde bu yaklaşımlardan istifade edilebilir.

Açıkça belirtilmese de Türkiye’deki katı laiklik anlayışı çerçevesinde erken çocuklukta din eğitim ve öğretimine yaygın ve örgün eğitim alanlarında uzun yıllar boyunca mesafeli bir tavır sergilendiği görülmektedir. Bu tavrın en net örneklerinden biri 28 Şubat Sürecinde yaz Kur’an kursları için getirilen 5. sınıfı bitirme şartıdır. 2011 yılında ilgili kanunda yapılan değişiklikle bu yaş sınırının kaldırılması kurumsal düzeyde erken çocukluk döneminde din eğitimi verilmesi anlamında yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Bu düzenleme sonrasında 2013 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 4-6 Yaş Grubu Kur’an Kursları açılmaya başlanmış ve bu kurslar halk tarafından oldukça yoğun bir rağbet görmüştür. İlk üç sınıfta din dersi verilmesi meselesi bu süreçte Millî Eğitim Şûralarında da ele

Ülkemizde örgün eğitim kurumlarında ilkökul dördüncü sınıfa kadar herhangi bir din eğitimi verilmediği için çocukların dini konulara ilgilerinin en yüksek olduğu dönemler ihmal edilmektedir.

alınmıştır. Daha önce 1996 yılında düzenlenen 15. Millî Eğitim Şûrası’nda ve 2010 yılında düzenlenen 18. Millî Eğitim Şûrası’nda ilkökulun ilk üç sınıfında DKAB dersinin programa eklenmesine yönelik teklifler reddedilmişken, 2014 yılında gerçekleştirilen 19. Millî Eğitim Şûrası’nda ilkökulun tüm sınıflarında DKAB dersinin okutulmasına yönelik bir karar alınmıştır. Bu karar henüz uygulamaya geçirilmemiş olsa da erken çocukluk döneminde din eğitimi verilmesi konusunda güçlü bir referans niteliğini sürdürmektedir.

Öneriler

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ilkokulun tüm sınıflarını kapsayacak şekilde birinci sınıftan itibaren müfredata dahil edilmelidir.

Türkiye'nin erken çocukluk dönemi din ve ahlak eğitimine dair sahip olduğu tarihsel birikim, hukuki dayanaklar, gelişim psikolojisi verileri, uluslararası uygulamalar ve Millî Eğitim Şûra kararları birlikte değerlendirildiğinde, DKAB dersinin ilkokulun tüm sınıflarında yer alması isabetli görünmektedir. Bu düzenleme için yeni bir hukuki değişikliğe ihtiyaç bulunmamaktadır. Nitekim Anayasa'nın 24. maddesi ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 12. maddesi, herhangi bir sınıf sınırlaması olmaksızın ilk ve ortaöğretimde DKAB dersinin verilmesini öngörmektedir. Mevcut durumda dersin yalnızca 4. sınıfta yer alması, MEB haftalık ders çizelgesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, çizelgede yapılacak bir düzenleme ile ilkokul 1. sınıftan itibaren haftada ikişer saat DKAB dersinin zorunlu dersler arasına eklenmesi yeterli olacaktır.

İlkokul DKAB öğretim programı; gelişim temelli, değer odaklı ve çocuk merkezli bir yaklaşımla yapılandırılmalıdır.

İlkokulun tüm sınıflarına yönelik DKAB öğretim programı, çocukların gelişim özellikleri dikkate alınarak ahlak ve değer odaklı, çoğulcu ve nesnel bir anlayışla tasarlanmalıdır. Programda bilişsel kazanımlar kadar duygu ve beceri temelli öğrenmelere de yer verilmelidir. Dinin hayatı anlamlandırmadaki rolü, öğrencilerin somut yaşam deneyimlerinden hareketle ve katılımcı bir diyalog ortamında ele alınmalıdır. Bu çerçevede program, konu merkezli bir yapıdan ziyade etkinlik, oyun ve sosyal etkileşimi içeren çocuk merkezli bir yaklaşımla hazırlanmalıdır.

İlkokul DKAB uygulamalarının geliştirilmesi için çok paydaşlı çalıştaylar düzenlenmeli ve izleme-değerlendirme mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Millî Eğitim Bakanlığının ilkokulun tüm sınıflarında DKAB dersine yer verilmesine karar vermesi durumunda, sürecin sağlıklı yürütülmesi için akademisyenler, sivil toplum kuruluşları, sendikalar ve ilgili Bakanlık birimlerinin katılımıyla çalıştaylar düzenlenmelidir. Bu çalıştaylarda öğretim programının içeriği, pedagojik yaklaşımlar, uygulama esasları, öğretici ihtiyacı ve ders materyalleri kapsamlı biçimde ele alınmalıdır. Ayrıca Türkiye'de örgün eğitim kapsamında erken çocukluk din eğitiminin ilk uygulamasının belirli bir süre izlenmesini sağlayacak bir değerlendirme mekanizmasının oluşturulması da önem taşımaktadır.

Öğretmen yetiştirme süreçleri erken çocukluk dönemi din eğitimi perspektifiyle güçlendirilmelidir.

İlahiyat Fakültelerinde alan ve pedagojik formasyon derslerinin içeriğine erken çocukluk dönemi din öğretimini kapsayan konular dahil edilmelidir. Bununla birlikte, ilkokullarda her zaman branş öğretmeni istihdamının mümkün olmaması nedeniyle, Eğitim Fakültelerinin Sınıf Öğretmenliği programlarında yer alan DKAB derslerinin süre ve kredi bakımından güçlendirilmesi değerlendirilebilir. Bu derslerin niteliğinin artırılması için İlahiyat Fakülteleri ile işbirliği yapılması veya ilgili alanlarda öğretim elemanı istihdam edilmesi önem arz etmektedir.

DKAB dersinin etkili şekilde yürütülmesi için hizmet içi eğitim ve destekleyici materyal üretimi sağlanmalıdır.

İlkokul düzeyinde DKAB dersinin yaygınlaşmasıyla birlikte dersin önemli ölçüde mevcut branş ve sınıf öğretmenleri tarafından yürütüleceği dikkate alınmalıdır. Bu nedenle hizmet içi eğitim ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Ancak kısa sürede tüm öğretmenleri kapsayan kapsamlı eğitimlerin gerçekleştirilmesi güç olabileceğinden, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından alan uzmanlarının katkısıyla, sahada deneyim kazanmış öğretmenlerin birikimlerinden ve uluslararası örneklerden yararlanılarak yazılı ve görsel öğretim materyalleri hazırlanmalı ve öğretmenlerin kullanımına sunulmalıdır.

Millî Eğitim Akademisi sürece dahil edilerek ilkokul DKAB öğretmeni yetiştirme politikaları geliştirilmelidir.

Yeni kurulan Millî Eğitim Akademisinin gündemine ilkokul DKAB öğretmeni yetiştirme konusu dahil edilmelidir. Bu kapsamda hem DKAB hem de sınıf öğretmeni yetiştirme programlarının içerikleri, ilkokul düzeyine uygun pedagojik yaklaşımlar doğrultusunda gözden geçirilmelidir. Ayrıca halihazırda görev yapan DKAB ve sınıf öğretmenlerine yönelik hizmet içi eğitim programlarının da bu çerçevede yeniden yapılandırılması faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Altıntaş, M. E. (2023). Waldorf yaklaşımına göre erken çocuklukta din ve ahlak eğitimi. Kaymakcan, R. (Ed.) içinde, *Erken Çocuklukta Dini-Ahlaki Gelişim ve Öğrenme* (s. 277-304). DEM Yayınları.
- Aslan, E. (2020). *Migration, Religion and early childhood education*. Springer.
- Ayhan, H. (1999). *Türkiye’de din eğitimi*. M.Ü. İFAV Yayınları.
- Bertlek, S. B. (2013). Rousseau’nun din anlayışı ve Emile romanındaki çocuk din eğitimi. *Akademik Bakış Dergisi*, (35), 1-9.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2007a) *Folgerø and others v. Norway* (15472/02).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2007b). *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey* (1448/04).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2014). *Mansur Yalçın and others v. Turkey* (21163/11).
- Gottlieb, E. (2006). Development of religious thinking. *Religious Education*, 101(2), 242-260.
- Hendek, A. (2023). Godly play yaklaşımı. Kaymakcan, R. (Ed.) içinde, *Erken çocuklukta dini-ahlaki gelişim ve öğrenme* (s. 305-340). DEM Yayınları.
- İnce, A. (1992). *Bir eğitim kurumu monografisi Darüşşafaka* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kaymakcan, R. (2006). Türkiye’de din eğitimi politikaları üzerine düşünceler. *EKEV Akademi Dergisi*, (27), 21-36.
- Kaymakcan, R. (2021a). *Gençlerin dine bakışı ve okullarda din-değerler öğretimi*. DEM Yayınları.
- Kaymakcan, R. (2021b). *Türkiye’de okul öncesi din ve ahlak eğitimi raporu*. Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Kaymakcan, R. (2022). Türkiye’de okul öncesi ilk din eğitimi uygulaması: Diyanet 4-6 Yaş Kur’an kursları. Öz, A. (Ed.) içinde, *Erken çocuklukta ahlak ve değerler eğitimi* (s. 237-254). Nobel Yayınları.
- Kaymakcan, R. & Hendek, A. (2022). European Court of human rights’ judgements and compulsory religious education in Turkey. *British Journal of Religious Education*, 44(4), 444-454.
- Kaymakcan, R. (2023). Cumhuriyetin 100. yılında din eğitimi mirasımız. Kubat, M. (Ed.) içinde, *İslam ve yorum VII* (Cilt 1, s. 27–35). Ensar Neşriyat.
- Keskiner, E. (2018). Okullardaki din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri ve sorunları. Köylü, M. (Ed.) içinde, *Türkiye’de din eğitimi ve sorunları* (s. 49-81), DEM Yayınları.
- Kodelja, Z., & Bassler, T. (2004). *Religion and schooling in open society: A framework for informed dialogue*. Open Society Institute.
- Parmaksızoğlu, İ. (1966). *Türkiye’de din eğitimi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2014). *Okul öncesi eğitim ve ilköğretim kurumları yönetmeliği*. Resmî Gazete, 29072. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19942&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden erişildi.
- Oruç, C. (2013). Erken çocukluk dönemi din eğitimine çoğulcu bir yaklaşım: Gift to the child. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 227-258.
- Oruç, C. (2010). Okul öncesi dönemde dini duygunun kökenleri ve gelişimi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(3), 75-96.

- Organization for Security and Co-operation in Europe. [OSCE] (2007). *Toledo guiding principles on teaching about religions and beliefs in public schools*, OSCE.
- Otto, R. (2014). *Kutsala dair* (S. Ghaffari, Çev.). Altıkırkbeş Yayınevi.
- Rivard, J., & Amadio, M. (2003). Teaching time allocated to religious education in official timetables. *Prospects*, 33(2).
- Şimşek, E. (2013). Çok partili dönemde yeniden din eğitimi ve öğretimine dönüş süreci (1946-1960). *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 49, 391-414.
- UNESCO. (2003). *Education and religion: The paths of tolerance*. *Prospects*. *Prospects: Quarterly Review of Comparative Education*, 33(2).
- Uzun, S. (2023). İqra eğitim vakfı okul öncesi din öğretimi programı. Kaymakcan, R. (Ed.) içinde, *Erken çocuklukta dini-ahlaki gelişim ve öğrenme* (s. 379-404). DEM Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti. (1983). *Millî Eğitim Temel Kanunu* (Kanun No. 1739). Resmî Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Resmî Gazete (17863). https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17863_1.pdf adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti. (2011). *Kanun Hükmünde Kararname*. Resmî Gazete, 28057. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110917-1.htm> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti. (2012). *Millî Eğitim Temel Kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun*. Resmî Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm> adresinden erişildi.
- Talim ve Terbiye Kurul Başkanlığı. (TTKB). (1996). *Onbeşinci Millî Eğitim Şûrası, 2000'li Yıllarda Türk Millî Eğitim Sistemi*. Milli Eğitim Basımevi.
- Talim ve Terbiye Kurul Başkanlığı. (TTKB). (2011). *18. Millî Eğitim Şûrası, Eğitimde 2023 vizyonu* (2. Cilt). Ankara.
- Talim ve Terbiye Kurul Başkanlığı. (TTKB). (2014). *19. Millî Eğitim Şûrası Kararları*, https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/10095332_19_sura.pdf adresinden erişildi.
- Talim ve Terbiye Kurul Başkanlığı. (TTKB). (2021). *20. Millî Eğitim Şûrası Kararları*, https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_12/08163100_20_sura.pdf adresinden erişildi.
- Yağcı, S. (2018). *Öğreticilere Göre Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları* (Yüksek lisans tezi). İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, M. (2023). Ronald Goldman'a göre erken çocuklukta dini gelişim. Kaymakcan, R. (Ed.) içinde, *Erken çocuklukta dini-ahlaki gelişim ve öğrenme* (s. 185-214). DEM Yayınları.
- Zengin, Z. S. (2019). *Medreseden Darülfünuna Türkiye'de yüksek din eğitimi*. Maarif Mektepleri.

Türkiye’de yakın dönemde din eğitimi alanında önemli gelişmeler kaydedilmiş olmakla birlikte, ilkokulun ilk üç sınıfında din eğitiminin yer almaması, çocukların erken yaşlarda ortaya çıkan dini merak ve sorgulamalarının kurumsal olarak karşılanamaması din eğitimi alanında önemli bir erişim sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu durum, erken çocukluk döneminde din eğitiminin farklı açılardan kapsamlı bir analize tabi tutulmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu analiz raporu, ilkokulda din eğitiminin başlandığı sınıf düzeyine ilişkin mevcut uygulamayı tarihsel, hukuki ve pedagojik boyutlarıyla kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Raporda; temel hukuki metinler, gelişim psikolojisi bulguları, uluslararası uygulamalar ve akademik çalışmalar ışığında, erken çocukluk döneminde din eğitiminin uygun yöntem ve içeriklerle verilebileceği ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede, mevcut uygulamanın dayandığı varsayımlar sorgulanmakta; çocukların gelişim özellikleri ve eğitim ihtiyaçları temelinde bütüncül bir değerlendirme yapılmaktadır.

Bu çalışma, hem meselenin esasına dair ortaya koyduğu analitik yaklaşım hem de erişim sorununun çözümüne yönelik ortaya koyduğu önerilerle eğitimciler, politika yapıcılar ve araştırmacılar için erken çocukluk döneminde din eğitiminin yeri ve niteliğine ilişkin kapsamlı bir perspektif sunmaktadır.

